

Velika Britanija

Procjenjuje se da u Velikoj Britaniji živi oko 5.000 Hrvata i njihovih potomaka, uglavnom u Londonu. Hrvatska zajednica u Velikoj Britaniji počela se formirati iz redova političkih izbjeglica nakon Drugoga svjetskog rata. Njima su se u kasnijem razdoblju pridružili mnogi drugi politički emigranti, a tek u novije doba, primjerice od 1990-ih g. naovamo, u tu državu pristižu ekonomski migranti među kojima je povećani broj visokokvalificiranih osoba. S druge strane pristižu mladi ljudi zbog školovanja, učenja engleskog jezika i sl. Napokon, jedan je dio migranata koji su došli u Veliku Britaniju za Domovinskoga rata.

U Velikoj Britaniji djeluju hrvatske udruge od kojih se većina bavi kulturom (često u suradnji s Veleposlanstvom RH) kao npr. *Britansko-hrvatsko društvo*, *AMAC-UK* tj. *Udruga bivših studenata hrvatskih sveučilišta*, *MATRIX CROATLACA UK*, *CSYPN*, tj. *Croatian students and young profesional network* i dr.

U Londonu djeluje također jedna hrvatska katolička misija koja od 2008. g. izdaje časopis *Most – The Bridge*.

Hrvatsku nastavu financira MZOS RH. Nastavu, koja se održava u prostorijama hrvatskog Veleposlanstva u Londonu, godišnje pohađa oko 15 učenika od 6 do 16 godina starosti. Učenici su podijeljeni u skupine prema uzrastu i znanju hrvatskog jezika.

Pri University of London, School of Slavonic and Eastern European Studies, glavnoj britanskoj ustanovi za istočno-europske studije, predaje se hrvatski jezik. MZOS RH u potpunosti financira lektorat hrvatskog jezika na ovom sveučilištu.

HRVATI U BIVŠIM JUGOSLAVENSKIM REPUBLIKAMA

Dezintegracijom Jugoslavije početkom 1990-ih. g. brojni Hrvati koji su živjeli izvan granica tadašnje Hrvatske tj. na području bivših jugoslavenskih republika postali su državljani novoustanovljenih neovisnih država, a do danas: Slovenije, Bosne i Hercegovine (BiH), Makedonije, Srbije, Crne Gore i Kosova. Tada su se zatekli u situaciji da su od matične domovine odvojeni novim međudržavnim granicama, te da su od nekada konstitutivnoga naroda u zajedničkoj državi, izuzev Hrvata u BiH, postali dijasporska zajednica.

Međutim, ni nakon dvadesetak godina, njihov pravno-politički status nije u navedenim državama jednak (razlozi ili opravdanost takvoga stanja zasebno je pitanje). Hrvati u Sloveniji i Makedoniji nisu u statusu nacionalne manjine. U Sloveniji nisu čak ni taksativno navedeni u Ustavu Republike Slovenije. Njihov se status, kao i manjinska prava, reguliraju međudržavnim dokumentima kojih su se te dvije države obavezne pridržavati. No, s Makedonijom je hrvatska potpisala bilateralni sporazum na temelju kojih se jamče i reguliraju prava i zaštita Hrvata u Makedoniji i Makedonaca u Hrvatskoj. Slično sa slovenskim slučajem, Hrvatima u Republici Kosovo niti je priznat status manjine niti su spomenuti u Ustavu Republike Kosovo. Hrvati u Srbiji i Crnoj Gori imaju status nacionalne manjine. Hrvati u BiH su konstitutivan narod.

Slovenija

U Sloveniji je prema popisu iz 2002. godine živjelo 35.642 Hrvata, premda neslužbeni ali kompetentni izvori govore o broji od 50.000. Međutim, njihov se broj kontinuirano smanjuje kao posljedica integracije i asimilacije u slovensko društvo, čemu je među ostalima razlog neriješen status. Naime, na temelju slovenskoga unutarnjeg prava Hrvati u Sloveniji, kako se napomenulo u uvodnoj napomeni, nemaju status nacionalne manjine niti su taksativno navedeni u Ustavu Republike Slovenije. Problem je tim veći, što jedan broj slovenskih Hrvata, a to su ponajviše oni duž slovensko-hrvatske granice i u pripadajućim regijama jest autohtono stanovništvo (npr. Žumberak, Bela Krajina, Istra³²²), dok se određen broj doselio u vrijeme jugoslavenskih država posebno u socijalističkom razdoblju (radi se o disperziji stanovništva kao posljedici zapošljavanja, služenja vojne obveze, mješovitih brakova i sl.).

Djelovanje Hrvata u Sloveniji organizirano je kroz rad dvanaest hrvatskih društava i krovnog *Saveza hrvatskih društava u Sloveniji*, te više katoličkih misija (Ljubljana, Maribor, Novo Mesto, Portorož). Većina hrvatskih društava djeluje u Ljubljani gdje i živi najveći broj Hrvata, oko 10 000. U većem broju Hrvata još ima i u Mariboru s okolicom oko 10.000, Novom Mestu, Celju, Velenju, Kopru, Piranu, Portorožu, Kranju, Škofji Loki, Kamniku, Lendavi, a u manjem broju i u drugim gospodarski razvijenijim mjestima.

Godine 2012. u Lendavi je održan Prvi sabor hrvatske kulture u Sloveniji na kojem je sudjelovalo sedam kulturno-umjetničkih društava (iz Škofje Loke, Novoga Mesta, Ljubljane, Maribora i Lendave). Sabor su organizirali *Savez i Hrvatsko kulturno društvo "Pomurje"* iz Lendave.³²³

Makedonija

Prema popisu stanovništva iz 2002. godine, u Republici Makedoniji bilo je 2.686 Hrvata. Pretežno žive u Skopju i Bitoli, ali i u ostalim naseljima srednje i istočne Makedonije. Najveći broj njih došao je u Makedoniju za vrijeme jugoslavenskih država iz ekonomskih ili obiteljskih razloga (zaposlenje, vojna služba, brakovi). Godine 2007. potpisan je bilateralni međudržavni hrvatsko-makedonski Sporazum o zaštiti prava hrvatske manjine u Makedoniji i makedonske u Hrvatskoj u skladu s internom regulativom u objema državama i prihvaćenim europskim standardima o zaštiti manjina. Ovaj Sporazum omogućuje kvalitetnije i brže rješavanje problema s kojim se Hrvati eventualno susreću, kao i brže i lakše ostvarivanje prava.

Zajednica Hrvata u Makedoniji sa sjedištem u Skopju osnovana je 1996. godine, a ima svoje ogranke u drugim gradovima, npr. u Bitoli, Ohridu, Strugi, Štipu, Kočanima i dr. Kako stoji na službenim internetskim stranicama *Zajednice*, ista je osnovana s ciljem očuvanja nacionalnoga identiteta, jezika, pisma, kulture, umjetnosti i folkloru i drugih duhovnih i materijalnih vrijednosti hrvatskoga naroda, njegovanja vjerskih običaja i pružanja sve potrebne logistike svojim članovima. *Zajednica* okuplja svoje članove kroz organiziranje raznih tečajeva (npr.

³²² Usp. Hrvati u Sloveniji, 1997.

³²³ Lugomer-Pohajda, 2012:6.

hrvatskoga jezika), edukacijskih radionica, kulturnih manifestacija poput izložbi, književnih večeri, organizaciju gostovanja umjetnika iz Hrvatske i sl.³²⁴ Godine 2010. uz pomoć *Zajednice* pokrenut je „Projekt očuvanja hrvatskog identiteta putem materinjeg jezika“. U programu je toga projekta učenje hrvatskoga jezika, no obogaćen je učenjem o hrvatskoj kulturi i baštini. Naime, u obrazloženju projekta navodi se: „Suština i temelj identiteta Hrvata u Makedoniji je očuvanje jezika, budući da je upravo taj što ih spaja s korijenima, omogućuje bolji pristup informacijama i kvalitetniji kulturni život i očuvanje hrvatske kulturne baštine“.³²⁵ *Zajednica* izdaje časopis *Hrvatska riječ*.

U gradu Bitoli osnovano je 1993. godine *Makedonsko-hrvatsko društvo „Marko Marulić“*, koje sa suradnicima iz Hrvatske organizira dane hrvatske kulture, kao i ostale prigodne kulturne manifestacije. Gospodarstvenike dviju zemalja povezuje pak *Makedonsko-hrvatski poslovni klub*, osnovan 2006. g.

Kosovo

*...altan čelo, bijelo lice, gajtan veđe, kalem nos, đule obraze, simit brada
i bijelo grlo...³²⁶*

Naseljavanje Hrvata u Kosovo veže se uz osnivanje srednjovjekovnih dubrovačkih i kotorških rudarskih i trgovačkih kolonija.

Dubrovnici nisu samo privremeno dolazili u srednjovjekovnu Srbiju, već su se stalno nastanjivali i osnivali svoje kolonije u važnijim trgovačkim i rudarskim središtima, napose u Prizrenu i Novom Brdu. U navedenim kolonijama djelovali su kao rudari i katolici iz Bosne i Sasi. Zajedničkim životom katolici s toga područja stopili su se u jedinstvenu skupinu koja je na Kosovu bila poznata pod imenom janjevački Hrvati i čiji govor...pripada torlačkom dijalektu.³²⁷

S vremenom su se razvile dvije veće kompaktne hrvatske zajednice. Jedna od njih nalazi se na području Skopske Crne Gore na jugoistoku Kosova, a čine ju sela: Letnica, Vrnez, Vrnakovolo i Šašare. Drugo, nekada ujedno i najveće hrvatsko naselje na Kosovu je gradić Janjevo. Dok su žitelji prvonabrojanih naselja poljodjelci i stočari, dotle su stanovnici Janjeva poznati trgovci i zanatlije, među kojima su posebno poznati obrađivači plemenitih metala.

„Bez obzira na brojna orijentalna obilježja i stilske osobine, tradicijska odjeća janjevačkih u letničkih Hrvata na Kosovu po svemu se razlikovala od odjeće ostalih etničkih zajednica u neposrednom okruženju – Albanaca, Srba, Turaka i Roma te susjednih Makedonaca. Unatoč učestalim društvenim, gospodarskim i vjerskim vezama, Janjevci i Letničani i međusobno su se razlikovali po načinu odijevanja. Stoga je njihova tradicijska odjeća uistinu bila simbolom

³²⁴ Usp. <http://www.zhrm>.

³²⁵ Toch Naumova, 2011:11.

³²⁶ Forjan, 2006:5.

³²⁷ Bara, 2011:59.

lokalne kulture, regionalne različitosti, vjerske pripadnosti, te odraz hrvatskoga nacionalnog identiteta.³²⁸

Kosovski Hrvati su se već nakon Drugoga svjetskog rata počeli iseljavati s Kosova u Hrvatsku. Te su se migracije intenzivirale 1980-ih g., tako da su dezintegraciju Jugoslavije početkom 1990 ih g. sela kosovskih Hrvata dočekala u znatnoj mjeri depopulirana. No, upravo tada njihovo je iseljavanje postalo masovno. Procjenjuje se, da je od nekada približno devet tisuća Hrvata na Kosovu ostalo još svega nekoliko stotina.

Nekoliko osoba hrvatske nacionalnosti živi u kosovskim gradovima, no oni su izuzetak. Postoji i udruga hrvatskih žena, no malobrojna i sastaje se neredovito.

Crna Gora:

*po narodnom odijelu i po sjajnom oružju...*³²⁹

Hrvati u Crnoj Gori su prema većini povijesnih izvora i arheoloških nanaza, doselili na ovo područje (nekadašnja Duklja) krajem 6. i početkom 7. st. Dakle, autohtona su hrvatska zajednica koja živi na području Boka-kotorskoga zaljeva, tj. u crnogorskom jadranskom području. To je područje još od austro-ugarskih vremena tvorilo jednu kompaktnu regiju, s gradom Kotorom kao središtem. Prema statističkim izvorima, te vjerodostojnim procjenama, Hrvati u većini žive u Kotoru, Tivtu, Perastu, Dobroti, Prčnju, Herceg-Novom, Budvi, Baru, Stolivu, Gornjoj i Donjoj Lastvi, a u manjem omjeru i na drugim, premda geografski bliskim lokalitetima, od kojih su neki, osobito oni ruralni davno depopulirani ili čak napušteni. Drastičan primjer ove tvrdnje jest podatak prema zadnjem popisu stanovništva, da npr. u selu Gornja Lastva (administrativno pripadaju gradu Tivtu), nekada selu s većinskim hrvatskim stanovništvom, živi svega pet stanovnika, od toga dva Hrvata.

Jadransko more odredilo je njihov način života. Usmjeravali su se na trgovačko i ratno pomorstvo, obrt i trgovinu. Zbog toga je njihova kultura bila pod raznim utjecajima što su dolazili 'izvana', a to se odrazilo ne samo na njihove gospodarske grane, nego i na druge vidove života, npr. graditeljstvo, umjetnost, nakit, odijevanje i dr. Upravo u ovome potonjem mogu se pratiti utjecaji što su dolazili iz sujednoga Dubrovnika, zapadne i mediteranske Europe, ali i sa istoka, od Osmanlija, jer se u tradicijskoj nošnji osjećaju mediteranski, zapadnoeuropski i turski elementi: „...čipke, svila, baršun, zlato i srebro, ali i domaća obrađena vuna stvorili su na nošnjama ovoga kraja jedinstven sklad, koji uvijek pobuđuje divljenje“.³³⁰ Posebno je upečatljiva odora Bokeljske mornarice, koja je u biti modificirana tradicijska muška bokeljska nošnja. Odijevala se prilikom svečanosti, te odlaska na službu ili rat. Tradicijska ženska nošnja je 'varoškoga' i mediteranskoga tipa.

Na području Boke najutjecajnija je bila bratovština pomoraca. Bratovština Kotorske, poslije Bokeljske mornarice odigrala je veliku ulogu u očuvanj autohtonih prava stanovnika toga kraja. Mornarici treba zahvaliti na očuvanju starih tradicija, poput obilježavanja određenih dana

³²⁸ Forjan, 2006:5.

³²⁹ Kristić, 2006:4.

³³⁰ Ibidem:19.

u godini, plesanja starih kola i posebno odijevanja, jer je kroz svoja časnička odijela očuvala pučke elemente muške nošnje.³³¹

Karakterizira ih, između ostaloga, čvrsta povezanost s Katoličkom crkvom (institucionalno pripadaju Kotorskoj biskupiji), koja je tijekom minulih stoljeća bila bitan kohezijski faktor hrvatskoga stanovništva, s naročito velikom ulogom u očuvanju i njegovanju njihovoga etno-nacionalnoga i kulturnoga identiteta. Danas su Hrvati u Crnoj Gori povezani participiranjem u radu kulturnih institucija (*Hrvatsko kulturno društvo «Napredak»*, *Hrvatsko građansko društvo*, *Bokeljska mornarica*, *Crnogorsko-hrvatsko društvo prijateljstva „Ivan Mažuranić“*), a imaju i političku stranku (Hrvatska građanska inicijativa). Sinergijom njihova djelovanja i danas se održavaju drevni običaji poput onih u Perastu: Mađ, Fašinada i Gađanje kokota.³³² U Crnoj Gori djeluje *Hrvatsko nacionalno vijeće*, a od medija treba spomenuti *Hrvatski glasnik* i *Radio DUX*.

Tijekom 1990-ih izvjestan broj Hrvata pojedinačno je preseljavao u Hrvatsku, najčešće mijenjajući nekretnine sa Crnogorcima i Srbima iz Hrvatske. Pretežno su preseljavali u veće gradove u Istri i Dalmaciji te u Zagreb.³³³

Prema posljednjem popisu stanovništva provedenom u listopadu 2003. godine, u Crnoj Gori živi 7.062 Hrvata. No, određenom analizom dobiven je podatak da u Crnoj Gori živi najmanje 10.000 Hrvata, a neke procjene govore i o znatno većem broju. U prosincu 2001. godine, u Kotoru je održana izborna skupština Hrvatskog građanskog društva. Društvo ima preko 1000 registriranih članova. Uz to društvo djeluje još oko 13 udruga s hrvatskim predznakom, svima je zajednički cilj - zaštita i ostvarivanje svih prava koja Hrvatima kao autohtonoj manjini pripadaju sukladno međunarodnim dokumentima i demokratskim standardima.

Srbija: vojvođanski / podunavski / bački Bunjevci i Šokci / bački Hrvati / banatski i srijemski Hrvati:

*Kraj Dunava sva su sela mala, Šokica se Bunjevcu dopala.*³³⁴

Hrvati u Vojvodini predstavljaju relativno heterogenu manjinsku zajednicu koja zbog različitih povijesnih okolnosti područje današnje Vojvodine (Bačka, Banat, Srijem) nastanjuje u različitim razdobljima, najčešće pod subetničkim imenima (Bunjevci, Šokci / bački Hrvati /, banatski Hrvati, srijemski Hrvati) s relativno distinktivnim dijalektološkim značajkama (npr. iako su većinom prevladavali novoštokavski ikavci, u Banatu živi danas još mala zajednica kajkavaca). Tomu pridonosi i činjenica da su bili sudionici zasebnih povijesnih procesa integracije, kako u suvremenu hrvatsku naciju, tako i unutar sebe.

Najbrojniju hrvatsku zajednicu u Srbiji čine podunavski /bački Hrvati poznatiji pod subetnonimima Bunjevci i Šokci. U manjem su broju Hrvati u Banatu, dok ih je do 1990-ih (tj.

³³¹ Ibidem.

³³² Mihaliček, 2012:99.

³³³ Usp. Rajković Iveta, 2012. Ista autorica u završnoj fazi izrade etnološke studije o identitetima i migracijskim mobilnostima Hrvata u Crnoj Gori.

³³⁴ Čota, Šeremešić, 2003:211.

do raspada Jugoslavije) bilo u respektabilnom broju u Srijemu. I oni su ponekad poznatiji pod subetnonimom Šokci.

Sintagma 'podunavski Hrvati' upotrebljava se općenito za Hrvate koji žive na prostoru nekadašnjega ugarskog Podunavlja, odnosno za hrvatska naselja u Mađarskoj i Srbiji, točnije budimpeštanskoj regiji, Baranji i Bačkoj.

Bunjevci potječu s područja jugoistočne Bosne, Hercegovine i Dalmacije, odakle su se u nekoliko selidbenih valova tijekom 17 st. raselili u sjevernu Dalmaciju, potom na područje Like, Primorja i Gorskoga kotara, te Bačku sa širim područjem Podunavlja. Na taj je način svaki bunjevački ogranak postao dijelom različitoga etničkog, kulturnog i političkoga okruženja. Ta je činjenica značajno utjecala na oblikovanje njihovoga identiteta u različitim uvjetima, onakvima kakve su u vrijeme doseljenja zatekli na određenim prostorima te u kojima su se razvijali do današnjih dana.

Podunavski / bački Hrvati, no prije svega Bunjevci, čine zajedno s bunjevačkim Hrvatima u Mađarskoj jedan od ograna bunjevačke etničke zajednice (druga dva ogranka su, shodno situiranosti tijekom selidbi, primorsko-lički i dalmatinski). Novija znanstvena istraživanja upućuju da je ishodište njihove etnogeneze jugoistočno dinarsko-jadransko granično područje, odakle su migrirali prije više stoljeća u nekoliko selidbenih valova.³³⁵ Relikti izvorne kulture s ishodišnih područja, te preoblikovani kulturni i ini obrasci življenja koji su rezultat akulturacijskih i transkulturacijskih procesa kroz kontakte s etnički, jezično, vjerski i općenito kulturno različitim susjedima s kojima žive već više stoljeća u današnjoj postojbini, učinili su ovu hrvatsku etničku zajednicu doista osebujnom i prepoznatljivom. To se također može reći i za ostale hrvatske skupine u Vojvodini, kako u Bačkoj, Banatu tako i u Srijemu. Tradicijska im je kultura i danas bogata brojnim običajima među kojima su i npr. očuvani osebujni božićni i uskrсни običaji. Eto svjedočanstva:

... vrijeme kada se blagaju (uskrсна blagoslovljena jela, op. a.) u Hrvata Bunjevaca u podunavskim krajevima zadržalo je starokršćanski način, tj. blagovalo se u ranu zoru uskrsnog jutra. Svjedok sam triju život katoličkih naroda u svojem rodnom mjestu Bajmoku, gdje su živjeli Hrvati, Mađari i Nijemci... ono što me redovito žalostilo i zbunjivalo jest činjenica da su nakon uskrsnuća ...Nijemci i Mađari radosno blagovali uskrсна jela. Mi Hrvati nismo. Jednostavno je bilo neshvatljivo da bilo koja hrvatska kuća prekrši taj običaj. Mi smo u uskrсну zoru pošli na Kalvariju (a salašari pod križ), obavili križni put i tek oko tri sata radosno blagovali uskrсна jela. Dugo sam se pitao zašto smo mi kao djeca Hrvata uskraćeni subotnjeg užitka kada je Isus ionako uskrsnuo....U prilog dakle tvrdnji da su običaji čuvari nacionalne svijesti, ova činjenica... potvrđuje kolika je snaga običaja i znak identifikacije pripadnosti nekom narodu.³³⁶

Među uskrsnima, posebnost bunjevačkoga Uskrsa predstavlja drevni običaj *polivači*, tj. polijevanje djevojaka vodom na *uskrсни ponedjeljak*, zatim tu su već spomenute *materice i oce*, običaj štovanja roditeljstva, *kraljice*, običaj na blagdan Duhova, a sasvim sigurno najpoznatiji bunjevački običaj je svetkovina završetka žetve *dužijanca*.³³⁷

³³⁵ Usp. Černelić, 2006.

³³⁶ Kopilović, 2010:12.

³³⁷ Usp.Černelić, 2006; Vojnić Hajduk, Kopilović, Stantić, 2006.

Nadalje, bunjevačka je prepoznatljivost u raskošnim nošnjama, nekada i po gospodarenju na salašima, jeziku i specifičnim lokalnim govorima, glazbi. Do nedavno bili su nadaleko čuveni po razvijenom obrtništvu te umjetničkom rukotvorstvu. Među ovim posljednjim ističe se stvaralaštvo *slamarki*, naivnih umjetnica koje izrađuju slike i različite ukrasne predmete od slame. Tu je napokon i književnost, publicistika, umjetnost...

Šokci su Hrvati koji su se također doseljavali u više selidbenih valova. Ta je hrvatska etnička skupina naseljena u istočnoj Slavoniji, hrvatskoj i mađarskoj Baranji, srpskom (vojvođanskom) i mađarskom dijelu Bačke i Srijemu. Prema povjesničarima, Hrvati nastanjuju taj prostor od doseljenja slavenskih naroda, ali su se tijekom stoljeća također oblikovali od više hrvatskih doseljeničkih populacija. Najmasovnije je bilo doseljavanje uslijed osmanskoga nadržanja od početka 16. stoljeća, uglavnom iz Bosanske Posavine i tijekom 17. i 18. st. stoljeća. Osebjuna tradicijska kultura i govor (štokavski ikavski), subetnonim, kao i tradicionalni načini gospodarenja (stočarstvo, ribarstvo i poljodjelstvo), zajednička vjerska pripadnost, uz znanje i vjerovanje u zajedničko porijeklo, usprkos činjenici da već nekoliko minulih stoljeća žive u inorodnom okruženju, a od matičnoga naroda razdvajani i razdvojeni državnim granicama, glavni su čimbenici neprekinutoga osjećaja zajedništva i pripadanja šokačkoj skupini kao i hrvatskom narodu.

Premda izloženi asimilacijskim procesima, s vremena na vrijeme pojačanima političkim presijama, trajno su zapravo izloženi onima transkulturacijskim, budući da su živjeli i žive u multikulturalnom okruženju. Ipak, do danas su zadržali svoju tradiciju. No, ona se dakako prilagođuje mjestu i vremenu. Neke su tradicije iščezle, neke se stopile s tradicijama naroda s kojima su živjeli u okruženju, no nastajale su i nove. Tako su Šokci, u selu Sonta, među ostalim poznati vinogradari, godine 1931. po završetku vinogradarske sezone započeli održavanje svečanosti pod nazivom *Grožđe bal*. Običaj je postao prava tradicija jer se nastavio redovito održavati do početka 21. st. Radi se dakle o svetkovini uspješne vinogradarske sezone, ali uz uprizorenje / imitaciju šokačkih svatova u kojima su glavni protagonisti mlada i mladoženja, zvani *kneginja* i *knez*.

Običaj je bio da se dvor kod kneza ukrasi cvitom i grožđem. Prvo se išlo kod *kneza* fijakerem i zaprežnim kolima. Posli toga su svi zajedno, i knez i njegova rodbina, išli zarad *kneginje*. Onda su išli u crkvu na vinčanje...Sve pisme i ponašanje za taj bal učio je učitelj Brazucko, inače Švaba. On im je privodio pisme sa nemačkog na šokački, a pomogao im je kantor Marko Šibalin.³³⁸

O banatskim Hrvatima već je bilo riječi, ali onima u rumunjskom dijelu Banata, te o nekim njihovim remigracijama u njegov zapadni dio. Brojnije doseljavanje pripada drugoj polovici 18. st., a uzrok mu je re/formiranje vojne granice. Do tada, još od vremena osmanske vlasti u Banatu živi omanji broj Šokaca. Hrvati su inače u Banat naseljavani u više valova, a potjecali su iz različitih regionalnih područja. Južni Banat (okolica Pančeva) naselili su štokavci, a središnji većinom kajkavci. U prošlosti je dosta Hrvata (i kajkavaca i štokavaca) bilo koncentrirano oko Novoga Bečeja, gradića s izrazito razvijenom trgovinom žitom, budući da su u njemu bila glavna srednjobanatska skela na Tisi. Tako su se Šokci usmjerili na trgovinu

³³⁸ Čota, Šeremešić, 2003:206.

i brodogradnju.³³⁹ No, prolaskom željeznice gradić je izgubio na važnosti. Neki su se Hrvati raselili, a neki asimilirali (uglavnom pomadarily). Prema nekim podacima godine 2002. u selu Boka bilo ih je još nekoliko desetaka.

Srijemski Hrvati doseljavali su također u više migracijskih valova, ali ih se smatra: „... ‘naj-autohtonijim’ – njihova prisutnost na tom području kontinuirano traje još od dolaska južnih Slavena.³⁴⁰ Drugim riječima, oni su najstarija hrvatska zajednica na području Vojvodine, jer su na tome području prisutni još od doseljenja slavenskih plemena u Podunavlje.³⁴¹ Službene statistike o njihovu broju potpuno su nepoznate. Također i u slučaju broja srijemskih Hrvata koji su uslijed ratnih okolnosti početkom 1990-ih iselili u Hrvatsku, ponajviše u Viroviticu i okolna naselja. Neslužbene procjene se razlikuju, pa se govori i o trinaest, ali i o tridesetak tisuća ljudi.³⁴²

Službene statistike općenito o broju Hrvata u Srbiji znatno se razlikuju od procjena same zajednice. No, točan ili u najmanju ruku realan broj Hrvata teško je i popisati i procijeniti, budući da su se zbog niza razloga (među kojima su iznimno utjecajni i oni politički) pripadnici hrvatske populacije izjašnjavali kao ‘neopredijeljeni’, upisivali su se u rubriku ‘nepoznato’, a do nedavne prošlosti respektabilan broj upisivao se pod rubrikom ‘Jugoslaveni’. Osim toga, jedan dio Bunjevaca izjašnjava se Bunjevcima u nacionalnom smislu.

No, usprkos navedenom, procjene kompetentnih institucija govore da u Srbiji živi oko 150 – 200.000 Hrvata. Najviše ih živi u gradovima Subotici, Somboru i Novom Sadu, a u značajnijem broju i u Beogradu. Naravno, Bunjevci i Šokci i ostali žive i u ruralnim sredinama. Nažalost, stara tradicija življenja i gospodarenja na izmještenim gospodarstvima *salašima* je u nestajanju.

Udruge koje djeluju na području Srbije uglavnom se odnose na udruge u Vojvodini. Postoje još udruge Hrvata u Zemunu i Beogradu. Njihove djelatnosti se pretežno odnose na područja kulture, obrazovanja i informiranja. Nedavno je osnovana i *Udruga gospodarstvenika* u Subotici. Postoji tridesetak ustanova i organizacija kulture, a među značajnijim i utjecajnijim udrugama su: *Hrvatski kulturni centar “Bunjevačko kolo”* iz Subotice, *Hrvatsko kulturno društvo “Matija Gubec”* iz Tavankuta; *Hrvatsko kulturno društvo “Vladimir Nazor”* iz Sombora; *Hrvatski kulturni centar “Srijem”* iz Srijemske Mitrovice; *Hrvatsko akademsko društvo “HAD”* iz Subotice; *Kulturno-umjetničko društvo “Bodrog”* iz Bačkog Monoštora. Naravno, svaka je udruga vrijedna sama po sebi i za svoje članove. Novinsko izdavačka ustanova (NIU) “Hrvatska riječ” prva je profesionalna institucija Hrvata u Srbiji, osnovana Odlukom Skupštine Autonomne pokrajine (AP) Vojvodine 2002. godine. Osnivačka prava prenesena su 2004. godine na Nacionalni savjet hrvatske nacionalne manjine – Hrvatsko nacionalno vijeće. Ustanova izdaje informativno-politički tjednik *Hrvatska riječ*. Istoimeni tjednik je u Subotici izlazio od 1945. godine do 1956, a obnovljen je 2003. godine. Dječji list *Hrčko* se tiska od 2005. godine kao mjesečni podlistak tjednika *Hrvatska riječ*. U sunakladništvu s *Udrugom mladeži “CroV”* ustanova tiska mjesečni podlistak *Kužiš?* kao drugi mjesečni podlistak. Od 2006. godine NIU

³³⁹ Usp. Bara, 2009.

³⁴⁰ Žigmanov, 2009: 53.

³⁴¹ Usp. Bara, 2009.

³⁴² Usp. Čapo Žmegač, 2002.

Hrvatska riječ u sunakladništvu s Maticom hrvatskom, ogranak u Subotici, tiska časopis za književnost, umjetnost i znanost *Klasje naših ravni*, koji s prekidima izlazi od 1935. g. Spomena je vrijedan i katolički mjesečnik i informator *Zvonik*. Osnovan je 1994. g. u Baču 'u sjeni zvonika franjevačke crkve iz 13. st.'. Formalni izdavač *Zvonika* je Župni ured Sv. Roka u Subotici, a stvarni izdavač je Izdavački odjel Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“. U Subotici djeluje Teološko-katehetski institut „Ivan Antunović“, a Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata sa sjedištem u Subotici otvoren je 2009. g. To je profesionalna kulturna ustanova koja ima za cilj skrbiti oko svih segmenata kulture te znanosti i umjetnosti vojvođanskih Hrvata u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Hrvatski jezik uči se (i govori) u nekoliko vrtićkih odjela, osnovnih i srednjih škola, a u nekolicini se sluša predmet „Hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture“. Nastava na hrvatskom jeziku također se odvija na spomenutom Teološko-katehetskom institutu, tj. višoj školskoj ustanovi Subotičke biskupije. Na radio-Subotici postoji Uredništvo programa na hrvatskom jeziku koje emitira nekoliko emisija, a na subotičkoj regionalnoj televiziji RTV Yu Eco nedjeljom se emitira polusatna emisija na hrvatskom jeziku *Hrvatska riječ*. Izdaje se i niz drugih glasila. Većina hrvatskih institucija, ustanova, organizacija i udruga u Vojvodini ima i svoje internetske stranice.³⁴³

Hrvatsko narodno kazalište utemeljeno je u Subotici odlukom Predsjedništva Narodne skupštine AP Vojvodine 19. rujna 1945. g. Od siječnja 1951. godine, odlukom vlasti, ovo se Hrvatsko narodno kazalište spaja sa subotičkim Magyar színházom, kada nastaje subotičko Narodno pozorište-Népszínház, sa dvjema dramama – Hrvatskom i Mađarskom dramom. Tom odlukom uklonjeni su hrvatski jezik i hrvatsko ime iz službenog naziva ove kulturne institucije tada konstitutivnoga hrvatskog naroda u Vojvodini. Istodobno, tom je prigodom osnovana tzv. Muzička grana koja će ubrzo prerasti u subotičku Operu s baletom, ali će ponovno odlukom vlasti prestati sa radom već nakon tri i pol sezone, premda je za to kratko vrijeme izvedena čak 21 operna i baletna premijera, što je naišlo na izvanredan prijam publike i stručne kritike. Uslijedilo je potom ukidanje Hrvatske drame nakon što je 1958. godine preimenovana u Dramu na srpsko-hrvatskom jeziku, a do danas je od nje preostala samo Drama na srpskom jeziku.

Napomena o Hrvatima u Bosni i Hercegovini

Od šestoga stoljeća, kojega povjesničari označuju kao stoljeće doseljenja slavenskoga življa na područje jugoistočne i srednjoistočne Europe, dakle i područje današnje države Bosne i Hercegovine, kroz proces kristijanizacije u devetom stoljeću, kasnijem priklanjanju kršćanskoj vjeri rimokatoličke provenijencije, nadalje do procesa nacionaliziranja i identifikacije u smjeru hrvatstva koji je finaliziran polovicom devetnaestoga stoljeća, dug je put. On se u posljednjem desetljeću dvadesetoga stoljeća završio stjecanjem jednakopravnog položaja Hrvata s Bošnjacima i Srbima, dakle ostalim konstitutivnim narodima s kojima žive u zajedničkoj državi.

Hrvati u BiH nisu dijaspora, jer ta je država za tamošnje Hrvate oduvijek (tj. od šestoga stoljeća) njihova matična domovina. Naravno, kao jedan od konstitutivnih naroda nisu ni nacionalna manjina.

³⁴³ Usp. Bara, Žigmanov, 2009.